

Egy monográfia töredékei

VÖRÖS LÁSZLÓ: KÁNYÁDI SÁNDOR

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2009
129 oldal, 1800 Ft

Torzóban maradt, most már mindörökre, Vörös Lászlónak, a Tiszatáj egykori főszerkesztőjének monográfiája Kányádi Sándorról, holott igen dédelgetett vágya volt megírni az általa egyik legnagyobbnak tartott magyar költő lírikusi portréját, pályaképét. De az *egy kis független nyugalmat* neki sem adta meg a sors, mint anyiaknak, akik gyötrelmes időkben őrlődtek a magyar irodalom autoritásáért. Utolsó, életében megjelent munkáját, a *Szigorúan ellenőrzött mondatok: a főszerkesztői értekezletek történetéből, 1975–1986* című, korabeli naplója alapján összeállított dokumentatív összegzését még lezárhatta, s annak 2004-es megjelenését még igen, de visszhangját már nem élhette meg. Az akkurátus és aggályosan pontos irodalomtörténésznek és egykori főszerkesztőnek ez a könyve, melyben a kádári-aczéli kultúrpolitika, irodalompolitika háttérrel adja meg, éppúgy nem mellőzhető alapműve azoknak az éveknak, ahogy Domokos Mátyás *Leleltmentése*. A Kányádi-pályaképre hasonló alaposággal készült a szerző – 2002-ben több napon át tartó hargitafürdői beszélgetésüket magne-

tofonon rögzítette, melyet könyvébe kívánt beépíteni. Monográfiájának még csak a kezdetén tartott, amikor munkáját 2005-ben félbeszakította a halál. Az örökséget mindig nagy gonddal számon tartó tiszatájás szellemiség jelenkori képviselői – anélkül, hogy beavatkoztak volna a kéziratba, Bognár Zoltán és Papp István Géza korrekt szöveggondozásában, aktuális készülségében, de olvasható állapotban – Kányádi Sándor nyolcvanadik születésnapja tiszteletére – megjelentették a pályakép elkészült részeit.

Az alcím szabatos meghatározása szerint a kiadásra került kötet *Egy monográfia töredékei*t tartalmazza; valóban töredékes a közreadott anyag, részben az elfogyott idő, részben Vörös László munkamódszere miatt. A kiadott részek négy fejezete Kányádi Sándor költői indulását, illetve legelső pályaszakaszát tekinti át, az 1955-ös *Virágzik a cseresznye* és az 1957-es *Sirálytánc* című kötetekkel jelezhetőket, az első kötet interpretálása és irodalomtörténeti elhelyezése elkészült, a második köteté azonban befejezetlen maradt. A négy nagyobb fejezet folyamatban lévő munkát mutat, némely elkészült részek még nem kerültek a végső helyükre, s későbbre maradt volna bizonyos átfedések föloldása, illetve néhány pontosításra, betoldásra, bővítésre még sor került volna – ahogyan ezekre a hiányokra illetve pótlásokra Vörös László több helyen is utal (a szerző szövegközi jegyzeteit az olvashatóság érdekében a szerkesztők lábjegyzetbe tették). Nem tudható,

hogy a kötet élére helyezett *Petőfi hatása a pályakezdő Kányádi Sándor költészetére* című fejezettel mi volt Vörös László szándéka, az áttekintő tanulmány tapasztalatait ugyanis több ponton is beépítette a 'főszövegbe', így a korai Kányádi-portré jellemzésénél megisméltódnak a Petőfi hatását áttekintő fejezet (önálló tanulmány) megállapításai; elképzelhető, hogy folyamatosan beépítette volna a véglegesnek tekintett monográfiába. Szintén ideiglenes a (*Kiegészítés...*) címmel ellátott –, a *Virágzik a cseresznyefa* című kötet verseit részletesebben elemző – harmadik fejezet, amely Vörös László munkacíme. Saját jegyzete szerint ez a főszöveget egyik, általa megnevezett pontjánál bővítette volna – de mivel a végleges változattal nem készült el – helyesen –, a szerkesztők sem illesztették be utólag.

A jelen kiadás alapján tehát két fejezet, a *Kányádi Sándor* és a *Sirálytánc* című tekinthető – lényegében véglegesnek, de ezek, a költő első pályaszakaszát vizsgáló elkészült részek sem teljesen lezárt szövegek. Ezen változatokban elsősorban irodalomtörténeszek figyelmére tarthatnak számot, éppen ezért méltánytalan lenne olyasfajta részleteket számon kérni, amelynek kidolgozásában, pontosításában talán csak az idő akadályozta meg a szerzőt, viszont ebben a stádiumában is indokolt volt a megjelentetése, hiszen Kányádi Sándor korai költészetének vizsgálatát azzal az alaposággal, ahogy Vörös László teszi, eddig nem végezte el az irodalomtörténet-írás – azért sem, mert a könyvek hozzáférhetetlenek. A *Virágzik a cseresznyefa* kötet egyetlen verse sem került be a költő későbbi válogatott/egyberostált gyűjteményeibe, bár a *Sirálytánc* több verse helyet kapott később, de maga a kötet nem elérhető, mindössze néhány példány menekült meg a zúda elől. Márkus Béla figyelte föl arra, hogy a *Sirálytánc* kötetet még a Kántor–Láng romániai magyar irodalmának adatgazdag és megbízható kézikönyve sem említi (vagy nem említhette).

A tervezett monográfia első részében Vörös László részben az általa készített terjedelmes interjú, részben a korábban megjelent beszélgetések, részben történelmi oknyomozások alapján részletesen, adatgazdagon és szinte szépiroí ihletettséggel idézi föl Kányádi Sándor származásának, születésének és nevelődésének valóságos és legendás – a költő által is legendásított – eseményeit és körülményeit. A székely családi múltat, Nagyalambfalva történelméről, a környék Petőfi-émlékeit, az oly meghatározó édesapa alakját, a költő iskoláztatását, emberi kötődéseit, unokabátyja, Kányádi Dénes szerepét, az udvarhelyi diákéveket, majd a színészi próbát, illetve a költői pályán való elindulást. Mindaz, amit Kányádi Sándor személyes élettörténetéről megtudunk, részletezően, szinte napra pontos és árnyalt.

Sajnos a II. világháborút követő évtized romániai társadalom-, illetve nemzetiségpolitikai képének jellemzése, bár bővebben foglalkozik a korról, kevésbé árnyalt és ellentmondásos (bizonytalán ezt az ellentmondást a teljes pályakép már föloldotta volna). A *Petőfi hatása...* fejezetben például azt írja Vörös László, hogy „az 1940-es évek legvége és az 1950-es évek legeleje korhangulatát tekintve rendkívül kedvező volt a 48-as forradalmat áhító, majd a győzelmet ünneplő Petőfi bizakodásának, harcos lendületének, sodró erejű lelkesedésének befogadására.” A főszövegben mindezt megerősíti, sőt Kányádi Sándor mellett Beke Györgyöt is idézi, aki szintén azt bizonygatja, hogy Petru Groza nemcsak szövegekben vallotta a román–magyar testvériséget, de valóban elkötelezett híve volt a lenini nemzetiségpolitikának, s a romániai magyarság számára az oktatásügy, kultúra,

a nyelvhasználat tekintetében igen méltányos lépéseket tett. Azonban azt állítani, hogy Kányádi Sándor első, 1955-ben megjelent kötetében azért nem jelenik meg például a nemzetiségi probléma, „mert a nemzetiségi jogok elvi és gyakorlati érvényesülését különösebb sérelmek nem érték akkor”, nem állja meg a helyét. Másutt (a *Sirálytánc* kapcsán) többek között Illyés Gyula, Sütő András naplójegyzetei alapján maga Vörös László is levonja a reálisabb következtetést: „a magyar nemzetiség helyzete, a magyar–román viszony már az új időszak kezdetén is alá volt aknázva többé-kevésbé, sok veszély leselkedett rá és az évek során egyre jobban felszínre került”. A Petru Groza-i engedékeny politika csak rövid ideig (helyel-közzel a párizsi békekötésig) tartott, akkortól viszont a keményvonalas román nacionalisták akarata érvényesült – a román nagypolitika soha nem mondott le a romániai magyarság beolvasztásának a szándékáról, de hektikusan, a mindenkori kül- és belpolitikai körülményektől függően érvényesítette igényét. Így – miként az újabb kutatások kimutatták – 1948 után belpolitikailag a legenyhültebb évek az 1955–56-os esztendők voltak Romániában (ezért folytathattak helyszíni kutatásokat például Dienes Andrásék 56 augusztusában Petőfi feltételezett halálhelyén), a magyarországi forradalom miatti páni félelmében keményedett vissza a rendszer, példátlan méretű elrettentő hadjáratot folytattott elsősorban a magyarok ellen, majd 1959-ben, a Bolyai és a Babes egyetemek összevonása után kezdetét vette a magyar iskolák fölszámolásának a folyamata. És nemcsak fölépült az ország a háborúból, mint állítja a szerző, de új módon pusztult is – szovjet minta alapján Romániában is radikálisan átszervezik a társadalom szerkezetét, tömegeket deportálnak, kényszerurbanizáció, kényszer-iparosítás zajlik a lelkes propaganda mögött stb. Természetesen az efféle történelmi háttérrel nem elengedhetetlen részei egy írói pályaképnek, de ha a portré érinti a kort, szerencsésebb, ha a költő személyes, érzelmi töltésű emlékező interpretációja a történelmi kutatások eredményeivel is összevetésre kerül.

Az irodalmi, pontosabban a romániai magyar költészeti sztálinizmust viszont igen érzéketlenül jellemzi a szerző. Elmarad ugyan az irodalomtörténeti és irodalompolitikai háttér fölvázolása – hogy ugyanis a II. világháború után a magyar irodalmi folytonosság meg lett szakítva, a helikonisták, transzszilvanisták kiiktatva, s csak a Korunk, illetve a népi baloldal kapott zöld utat, hogy Nyírőtől Tamásiig számosan hagyták el az országot stb. –, de nagyon jól érzékelteti a háború utáni baloldali-sematikus irodalom létező formáit, így illusztrálva, milyen szöveggörnyezetben születtek Kányádi korai, sematikusnak nevezett – és ténylegesen is sematikus – versei, azaz első kötetének darabjai.

Vörös László részletezően – és helytállóan – értelmezi, értékeli és tipologizálja Kányádi első két kötetének verseit. Pontosan állapítja meg, hogy a *Virágzik a cseresznye* című kötet „két jellemző jegye azonnal szembetűnik: az egyik a nyilvánvaló és erőteljes Petőfi-hatás, a másik a sematikus világlátás, kezdve a témaválasztástól a szimplifikáló valóság szemléletig.” Kányádi Sándor sematikus világlátását azonban találóan „testreszabott sematizmus”-nak nevezi Vörös, s versek sorával igazolja, hogy a költő még sematizmusában sem vált a hatalom elvtelen és szolgálalkú lakájává. A Kányádi-verseket rendre összeveti a kor nagytekintélyűnek tartott poétáinak klapanciáival, legtöbbit Szemlér Ferenc verseiből idéz, de Tompa László, Méliusz József, Horváth István elszánt proletkultus darabjaiból is válogat. Leltárszerűen összegyűjti, mi mindenről énekeltek és daloltak a vezető költők bőségesen: a nemzetközi munkásmozgalom dicsőségéről, a szovjet, a kínai,

a kubai, a koreai munkásságról és vezetőikről, Leninről, Sztalinról, Fidel Castróról, Gh.-Dejről, a békeharcról, a kizsákmányoló kapitalistákról és mindenekelőtt a mindenható, tökéletes és vasóklú Pártról. A korai Kányádi-versekből ezek a standard témák rendre hiányoznak, a költő „a propagandisztikus-sematikus-személyi kultuszos költészet (irodalom) összetett érzelmi-gondolati képződményéből... azt érvényesítette lírailag, amivel bensőleg föntartás nélkül azonosulni tudott, ami eredendő élményeivel, paraszti élménykörével, erkölcsi értékeivel maradéktalanul összecsengett: a jobb életkörülmények, az igazságosabb világ, társadalmi rend, a munka megbecsülése központi témája lett; az afölötti öröm, lelkesedés úgyszintén, hogy megnyíltak az utak megvalósulásukra.” Azaz baloldali messianizmusa részben a paraszti világból hozott, mindenekelőtt a munkán alapuló értékrendből, részben a belülről vállalt, ám kívülről, felülről is hirdetett Petőfi-eszményből eredt. Vörös László a kor proletkultos irodalma jellemzésére, és Kányádi védelmére főlegemlíti, hogy a költő soha nem írt verset a Pártról, illetve, hogy az utána következő nemzedék emblematikus alakja, Szilágyi Domokos viszont még a hatvanas évek elején is nemegyszer elkövetett ilyet. Lászlóffy Aladár – és mások mellett Láng Gusztáv szerint – a hatvanas évek első felében még majd’ minden publikáló költő írt proletkultos verselményt; ugyanis a hallgatóságos egyezmény szerint ez volt a megjelenés föltétele, néhány ilyen tessék-lássék darabot megírni pedig nem számított szervilizmusnak. Kányádi is rákényszerült a pártversre, harmadik, 1964-es kötete, a *Harmat a csillagon* megjelenése érdekében: „Csak a zászlók pirosa nem fakult, / Csak a Párt nem öregszik: / erős és fiatal maradt, / ahogy telnek az évek, évtizedek, / egyre erősebb, fiatalabb” (*Zászlóhajítás*).

Kányádi „testreszabott sematizmusa” mellett hasonló invencióval jellemzi az irodalomtörténész a költő Petőfi-képét és a Petőfi-hatást is. Verselemzések sorával igazolja, hogy Kányádi hasonló társadalmi helyzete miatt is érezte rokonvilágú költőnek Petőfit, s hogy Petőfi eszményei, ideái (fiatalos hév, társadalmi igazságvágy, népszertetet, kollektív szabadságvágy, a szülőföldhöz való hűség) és poétikája (realizmus, közérthetőség) nem a pártállami propaganda („Lobogónk: Petőfi!”), hanem a gyermekkor Petőfi-kultusza felől szólították meg. Rokonszenvéből, körülményeiből és tájékozottságából természetesen következett, hogy első verseit is Petőfi-közeli formában írta. „Kányádi költészetének első szakaszában az a verstípus az uralkodó, amely Petőfi lírájának nagy részére is a leginkább jellemző: a tárgyias megjelenítésű, gyakran leíró, eseményes és epikus elemekkel átszótt líra, amit jobb szó híján lírai realizmusnak nevezhetünk. Az a verstípus, amelynek minden mozzanatát átjárja a valóságosság.” Ennek a lírai realizmusnak a modernizált továbbélését fedezte föl később Illyés Gyula verseiben, egészíti ki Vörös László, s valójában ez az életközeli szemlélet nem engedte, hogy baloldali elkötelezettsége ellenére elfogadja a pártköltő szerepét. Vörös László a Kányádi-verseket keletkezésük/datálásuk időrendjében tárgyalva megállapítja, hogy 1954–1955-ben törik meg a vershang diadalmas íve (a költő is ezekre az évekre teszi kiábrándulását), a föltétlen optimizmust az enyhe, majd erőteljesebb szkepszis váltja föl, s ugyanekkortól ír tagoltabb és érettebb verseket. A Petőfi, majd Arany költészetét jellemző nemzeti versidom mellett poétikai eszköztárában is bővülés következik be ekkor, megjelenik a szabad vers, majd a későbbi életművében jelentős szerepet kapó, frappáns csattanóra épülő, tömör epigrammaszerű, rövid vers.

A költő második, a cenzor által betiltott kötetét viszont igen határozott előrelépésként értékeli Vörös László. „Költői világszemléletének gazdagodása, a sematizmussal vívott, s ki-

térőkkel megtűzdelt, de végül is a fölülkerekedés útjára lépő haladó küzdelem, és a természetes költői éres nyomán ebben a kötetben már minőségileg is minden s úgy is mondhatnám 'teljes fegyverzetben' lép színre az az élménykör, amely egész további költői pályáján az egyik meghatározó, központi vonulat lesz: a hűség, a ragaszkodás a szülőföldhöz, annak népéhez – szűkebb és tágabb értelemben egyaránt: szülőfalujához, Erdélyhez s a magyarsághoz." Megállapítása szerint fölerősödik a szülőföld iránti vonzalom, zánerekben rajzolja meg a munkás-dolgos falusi embereket (*Öreg kút az utca szádán*), megjelennek a múlt értékeit és példaképeit – a Gábor Áront vagy a Dávid Ferencet – megidéző versek, illetve még mindig Petőfi nyomdokain haladva példázatos allegóriákban megfogalmazza a Petőfiével rokon ars poeticáját, legszebben a kötet címadó versében, a *Sirálytáncban*. Vörös László külön verstípusba sorolja a magánemberi tárgykörbe tartozókat, s azokat a természeti képsorokba bújtatott, komor hangulatot közvetítő költeményeit tekinti maradandónak, amelyek olvasata szerint a magyarországi ötvenhatos forradalom körül íródtak, illetve ahhoz kapcsolódnak. A szerző bevonja vizsgálódásaiba azokat a Kányádi-opuszokat is, amelyek szintén ekkortájt íródtak, de részben politikai, részben ízlésbeli ok miatt (pajzán verseit a korabeli cenzúra szeméremsértőnek látta) csak évtizedek múltán jelenhettek meg (*Felemás őszi versek*, 2002), így valóban a versek legteljesebb köre alapján vonja le következtetéseit.

Összességében úgy vélem, az életrajz eddigi legteljesebb számbavétele mellett mindaz, amit az egyes versekről, illetve verstípusokról, Kányádi Sándor korai pályaszakaszának belső küzdelmeiről, költészetének erővonalairól, alkotói habitusáról, magatartásáról megfogalmaz Vörös László, egészében is és részleteiben is helytálló és pontos. Nagy nyeresége az elkészült 'töredékek' – filológiai gondossága és aggályos alapossága mellett – a szerző szövegérzékenysége, illetve érzékeny verselemző készsége, mert így a korai, az alig vagy egyáltalán nem ismert Kányádi-darabok történeti értékeire is fölhívja a figyelmet. A kortörténeti ellenmondásokat, amelyeket föntebb jeleztem, a legvégső változatban a szerző bizonyosan föloldotta volna. A fölrótt hiányosságok, aránytalanságok mellett azonban olyan erényei vannak Vörös László befejezetlen monográfiájának, amelyek miatt érdemes és szükséges is volt kiadni, fájjalhatjuk, hogy a sors nem adta meg a kegyelmet a befejezéshez.

Pécsi Györgyi